

Vijf maanden coronaberichtgeving door de NOS

Toen half mei de hoofdredactie van NOS Nieuws vroeg of de ombudsman wilde terugblikken op de berichtgeving tijdens de corona-crisis, lag die crisis nog niet achter ons. En nog steeds niet. Maar het gevoel was dat er een nieuwe fase inging. Het virus was van grote onbekende en vage kennis, via ongenode gast en ontwrichtende infiltrant, tot een voor lange tijd hinderlijke levensgezel geworden.

Kernvraag aan de ombudsman was: heeft NOS Nieuws in die eerste periode van de corona-crisis voldaan aan de journalistieke taak? Die taak zou je kunnen omschrijven als het voor een breed publiek en op de diverse platforms tijdig, onpartijdig, accuraat en inzichtelijk, proportioneel en pluriform verslaan en duiden van de nieuwsontwikkelingen m.b.t. COVID-19.

Van alle aspecten aan de journalistieke taak lijdt de proportionaliteit misschien wel het sterkst onder de vertekening van de achteruitkijkspiegel. Waar een aantal hoofdredacteuren eind januari [in een krantenartikel](#) nog behoorlijk van mening verschilde of een liveblog op zijn plaats of juist alarmistisch was, is daar vier weken later al geen onenigheid meer over en lijkt die vraag nu zelfs wat naïef.

Ik wilde me in dit onderzoek niet verliezen in dit soort 'met de kennis van nu'-oordelen. Onderzoeken van de ombudsman vinden achteraf plaats, en achteraf is het altijd mooi wonen. Opdracht was zo goed mogelijk terug te keren naar cruciale momenten in de ontwikkelingen, om met minimaal verkleurde bril te analyseren hoe het journalistieke werk toen is gedaan.

Dat soms 'met 50% van de kennis 100% van de besluiten' genomen moesten worden, gold ook voor de journalistiek. Terwijl je meer kennis vergaart, ga je anders kijken naar wat je eerder wel en niet wist en deed. Wat blijft is de journalistieke plicht tot nadenken en afwegen. Ik onderzocht of dat met betrekking tot dit onderwerp en onder deze, soms bizarre omstandigheden voldoende is gebeurd.

Opzet onderzoek

- Onderzocht is de periode vanaf de eerste meldingen van het virus (december 2019) tot 1 juni 2020, het moment waarop praktisch (qua ziekteverloop in Nederland en afgekondigde maatregelen als organisatorisch bij NOS Nieuws) maar ook gevoelsmatig (het gevoel van urgentie bij het publiek) een volgende fase inging.
- Beluisterd, bekeken en gelezen is berichtgeving op de platforms radio (extra uitzendingen, *Radio1Journaal (R1JN)*, *Nieuws en Co*, *Met het Oog op Morgen (MHOOM)* en specials daarvan), podcast (corona-afleveringen van *De Dag*), televisie (extra uitzendingen, *NOS Jeugdjournaal (JJ)*, journaalbulletins, *Nieuwsuur* en specials *Feiten&Fabels*), online (liveblog, website, NOSop3 explainers). Volledig kon ik daarin niet zijn. Sommige platforms of programma's kon ik redelijk compleet of zelfs integraal meenemen (de *F&F*-uitzendingen, de explainers, een behoorlijk aantal podcasts, de rechtstreekse uitzendingen van speeches en persconferenties), maar ik heb niet alle liveblogs kunnen lezen noch alle uren radio gehoord of tv-bulletins bekeken. Waar ik moest selecteren, heb ik cruciale uitzendingen en door de periode heen op verschillende dagen ('gewone' en 'bijzondere' ofwel dagen van persconferenties of Kamerdebatten) radio- en tv-uitzendingen, artikelen en liveblogs doorgenomen.
- Voor een bronnenonderzoek heb ik van podcast *De Dag*, *NOS Jeugdjournaal* en *Nieuwsuur* de gehele periode 'gescoord', van *R1JN* en *NOS Journaal van 20 uur* zijn vier weken in de 'piek-periode' maart – mei onderzocht (week 10, 14, 18, 22).
- Ik heb de programma's *Nieuwsuur* en *Nieuws en Co* als geheel in het onderzoek meegenomen, niet 'slechts' de onderdelen waarvoor NOS Nieuws tekent. Dit omdat de afzenders in de radio-uitzendingen ook onder normale omstandigheden al niet of nauwelijks te scheiden zijn, maar in deze periode ook in de tv-uitzendingen de inhoud van beide afzenders NOS en NTR in sterke mate als verweven werd gezien.
- Niet meegenomen zijn Teletekst en Instagram (omdat dit niet gearchiveerd wordt), en sociale media (vanwege de omvang).
- Ik sprak in juni en begin juli met meer dan vijftientig journalisten, in diverse functies (van correspondent en redacteur tot hoofdredacties) en werkzaam voor alle platforms.
- Verder kon ik verslagen van 13.15u-vergaderingen en redactiemails over specifieke besluitvorming en organisatorische aspecten inzien, las ik kamerbrieven, (transcripties van) debatten en persconferenties, checkte ik informatie bij bronnen en gebruikte ik overzichten, reconstructies en terugblikken ook van andere (internationale) media.

Er is gekeken naar tijdigheid van verslaggeving en duiding, naar bronkeuze (breedte, diversiteit), onafhankelijkheid (in onderwerpkeuze, brongebruik, kritische vraagstelling) en aanpak (inzichtelijkheid, vormgeving). Daarnaast zijn enkele thema's nog nader uitgebeend. Bijvoorbeeld omdat ze in de berichtgeving of bij het publiek een bijzondere rol speelden (cijfers: wat, wanneer en hoe te melden), in de samenleving of op de redactie tot specifieke reflectie leidden (berichtgeving over verpleeghuizen) of waarover de redactie zelf nog vragen had (kritische opstelling, diversiteit).

Praktische en onderzoeksondersteuning kwam van Marjolein Klok (documedia) en Wilma de Weerd (assistent-ombudsman).

Juli 2020

De gang van het virus

Normaal gesproken streeft de journalist ernaar geen onderdeel te worden van het eigen nieuws, laat staan de eigen bron te zijn. En lukt dat niet voldoende, dan bouwt hij of zij extra checks en transparantie in. Ook normaal: de journalist gaat bij een nieuw fenomeen op zoek naar feiten, uitleg, onderbouwing en bewijs. Met behulp van data, documenten en mensen die je kunt toetsen of aanspreken op betrouwbaarheid, die relevant zijn en deskundigheid hebben. Verder ook normaal: als de journalist naar huis gaat, blijft het werk op de werkvloer (al staat een journalist nooit helemaal 'uit'). En het publiek mag dan al lang geen zwijgende toeschouwer meer zijn, normaliter is niet ieder lid van je publiek ervaringsdeskundige.

Maar het *was* niet normaal. Nooit eerder was er maandenlang één enkel nieuwsfeit dat zich langs even unieke als onduidelijke lijnen en met grote snelheid ontwikkelde. Daarbij *alles* beïnvloedend, ook het journalistieke proces, het thuisfront en het nieuwspubliek. "Ik heb nog nooit meegemaakt," zegt een redacteur met lange staat van dienst, "dat alles om me heen – inclusief ál mijn bronnen – eigenlijk onbetrouwbaar was geworden. Want niemand wist het."

Het is niet mijn bedoeling hier de tocht van het virus door tijd, wereld en nieuwsredactie dag na dag te beschrijven¹, maar bepaalde momenten en ontwikkelingen zijn het vermelden waard omdat ze illustreren wat er wanneer en hoe door de redactie is gedaan of bericht. En soms omdat ze gewoon interessant zijn.

Vroege symptomen

In de archieven van NOS Nieuws vind je [online](#) en in [Nieuws en Co](#) op 6 januari het eerste bericht over een nieuw, "aan SARS verwant" virus, *R1JN* volgt drie dagen later, en tv sluit aan op 11 januari als vanuit China de eerste geregistreerde dode wordt gemeld. De omroep is daarmee in Nederland niet de eerste² maar zeker niet laat. In China zelf is op oudejaarsdag voor het eerst gemeld dat de stad Wuhan worstelt met "een cluster van ernstige longontstekingen", een bericht dat hier dan de media nog niet haalt. Maar als op 20 januari vanuit China wordt bericht dat het virus van mens op mens overdraagbaar is, komt de stroom berichten over de virusuitbraak op gang. Die is die dag voor het eerst opening van het *NOS Journaal van 20uur*. De term 'coronavirus' vind je drie dagen daarvoor voor het eerst, naast de term 'longziekte' of [soms](#) 'Wuhan'-virus³.

Op 21 januari besteedt het *NOS Jeugdjournaal* het eerste item aan corona, komt de eerste [Q&A](#) online met vooral vragen over besmettelijkheid, en [geeft](#) podcast De Dag "een lesje virussen voor dummies". De dag erna stuurt minister Bruins van VWS zijn [eerste brief](#) over het virus naar de Tweede Kamer. Nederland is goed voorbereid, schrijft hij. Dát bericht haalt de NOS-platforms die dag dan weer niet.

Onderwijl is de China-correspondent onderweg naar zijn standplaats Beijing en moet de keuze gemaakt worden: virus-brandhaard Wuhan in – met het risico er niet meer uit te kunnen, zoals enkele collega's van kranten overkomt⁴ – of zo dichtbij komen als mogelijk en dan verhalen vertellen. Er wordt voor het laatste gekozen, want vastzitten in een platgelegde stad lijkt minder zinvol. De lokale producer zoekt tegelijkertijd contact met mensen in Wuhan die van binnenuit via telefoons

¹ Er is om de tijdigheid van berichtgeving te onderzoeken een gedetailleerde tijdlijn gemaakt.

² Welk medium dat wel was heb ik niet kapot gecheckt, maar ik vond op 4 januari een berichtje in een enkele regionale krant.

³ Die aanduiding verdwijnt binnen enkele dagen.

⁴ Op 1 februari worden de journalisten van enkele kranten uit Wuhan geëvacueerd.

kunnen en willen vertellen. Die dubbele aanpak zorgt in de weken die volgen zowel voor reportages over [hoe](#) Chinezen met het virus omgaan als over hoe je als pers aan je informatie komt.

Want het beetje dát er is aan informatie wordt soms met een specifieke bril bekeken, zegt de China-correspondent. “Dit alles gebeurde in de context die altijd onderdeel is van verhalen over China: kunnen we wat we horen wel vertrouwen? Medici en virologen binnen China was verboden met de pers te praten. Om toch meer te kunnen vertellen over de aard van het virus en de risico’s van deze epidemie zijn we uitgeweken naar experts in onder meer Hongkong, Taiwan en ook in Europa. Maar een belangrijk onderdeel van het verhaal is ook geweest: hoe handelen de Chinese autoriteiten tijdens deze crisis?”

Dat laatste is in bijdragen van de correspondent op radio en tv inderdaad vaak onderdeel van het verhaal. Wat blijft is ook dat op tv uit een langere online [livestream](#) vooral de passage wordt herhaald waarin de correspondent bij het werken wordt belemmerd (in het *NOS Journaal van 20uur* gaat er wel een langer item aan dit fragment vooraf, waarin meer aspecten van de viruscrisis in China worden getoond). “Daar was ik niet per sé blij mee, maar daar hebben we het over gehad in een evaluatie. Het moet immers niet gaan om de correspondent, maar om wat we moeten weten over het virus. Om die reden zijn er ook momenten dat ik de intimidatie van de autoriteiten juist níet heb laten zien.”

De correspondent maakt zijn reportages over testen, beschermingsmiddelen en beleidsmaatregelen. Over het virus is buiten China die eerste weken verder maar weinig concrete informatie voorhanden. “Ik maakte zelf begin februari maar eens wat tabelletjes met wat ik aan cijfers kon vinden,” zegt de gezondheidsredacteur, maar ze zijn alleen bedoeld om zelf overzicht te houden. Het zal nog tot begin maart duren voor de geëigende organisaties meer en gecoördineerd cijfers gaan leveren.

Liveblog en website

Tussen 27 en 31 januari is er een dagelijks corona-liveblog, en dan op 4 en 13 februari nogmaals een dag. Het besluit over wel of niet *livebloggen* wordt per dag genomen. “We hadden wel eens geëxperimenteerd met liveblogs voor niet zonder meer *breaking news* maar waarvan je ook niet allerlei losse berichten wilde maken,” zegt de chef Online. “Zo zijn we dit nu ook begonnen. Vanwege de overzichtelijkheid.” Blijkbaar voelt het in de tussenliggende dagen niet noodzakelijk om te bundelen⁵. Maar vanaf 24 februari is het liveblog niet meer weg te denken, met op de drukste dagen (half tot eind maart) meer dan honderd berichten per dag.

Er is in de maanden die volgen dan ook eigenlijk geen aspect aan de corona-ontwikkelingen dat niet in elk geval in het liveblog terechtkomt. Het wordt een soort ruggengraat van de berichtgeving, voor het publiek, maar ook voor de redactie zelf. Een eindredacteur herinnert zich in alle hectiek het liveblog soms ook te gebruiken als een checklist: heb ik alles nog in mijn hoofd, vergeet ik niks als ik mijn uitzendingen maak?

In januari en eind februari zijn berichten op de blogs informerend: wat doet het virus, waar heerst de ziekte in binnen- en vooral buitenland. Tijdens de piek in maart geeft het blog vooral veel meldingen van maatregelen (en van alles dat níet doorgaat, zoals allerlei sportevenementen) en cijfers. Vanaf eind maart komen er meer en meer artikelen online (en dus ook in het blog) met achtergronden,

⁵ Het virus is dan overigens niet van de radar. Er verschijnen in die periode online op andere dagen enkele – misschien eenvoudiger te updaten? – berichten. Viermaal is het virus opening van het *NOS Journaal van 20uur*, drie keer gaat het dan om het lot van Nederlanders ter land of ter zee.

kritischer interviews met organisaties als RIVM of ziekenhuizen, en meer duiding van het dagelijkse 'scorebord'.

Vanaf 29 januari worden op de website verhalen gebundeld in zes 'corona-collecties', voor meer overzicht⁶. Je wilt berichten logisch rubriceren, zegt de chef Online, maar "er zullen dagen geweest zijn waar we door de enorme hoeveelheid coronanieuws er niet altijd in geslaagd zijn om voor de gebruiker het beste overzicht te bieden. Dat was de grootste uitdaging."⁷

De collectie [Coronavragen](#) voelt aanvankelijk "bijna als voorlichtingswerk", zegt hij ook, maar "gaandeweg zijn we het weer journalistieker gaan maken." Er komen vanaf eind maart kritischer getoonzette verhalen in de collecties. Het is een terechte vraag of het – zeker de eerste periode – erg is dat berichten of (extra) uitzendingen⁸ en series op platforms eerder informeren en vragen beantwoorden dan diep graven of controleren. We komen er later op terug.

Coronadesk

Hoe meer het virus naderbij kruipt, hoe meer aandacht de verhalen innemen in de dagelijkse garing en planning op de redactie. Overzicht houden is niet altijd eenvoudig en het gevoel van urgentie neemt toe. Op 26 februari gaat een 'coronadesk' van start: redacteuren van diverse deelredacties of met gerelateerde expertise (gezondheid, wetenschap) gecombineerd met enkele vaste verslaggevers moeten zorgen voor continuïteit. "Bij iets als de orkaan op St Maarten merkten we dat redacties langs elkaar heen werkten," zegt een van de chefs, "nu wilden we mensen zo snel mogelijk bij elkaar hebben, redactie overschrijdend, nieuwsvloerbreed, zoals we verkiezingen aanpakken. We zijn 'met de pet rondgegaan' bij redacties, die zagen allemaal het belang ervan in en zo kregen we 15 man bij elkaar."

Een van de redacteuren herinnert zich dat "we elkaar nog wel hebben aangekeken en getwijfeld: besteden we er niet teveel aandacht aan? Geven we niet teveel urgentie door het nu al een paar dagen opening te maken? Dat kan je je nu bijna niet meer voorstellen. Maar gelukkig hebben we vroeg opgeschaald."

Het hebben van de speciale desk betaalt zich direct uit als, ook op 26 februari, wordt besloten om de volgende dag al een *Feiten & Fabels*-aflevering te maken. Groot voordeel is de duidelijkheid in aanspreekpunt (wie heeft welke kennis, waar vind ik die persoon, wat voor dienst heeft-ie?), de korte overleglijnen, het samenkomen van expertise en verhaaldeel (o.a. in een speciaal opgezette mailbox). Niet alle platforms profiteren even sterk of even snel van de centralisatie, maar ook niet alle programma's hebben het nodig om fysiek aan te schuiven.

Vanaf 16 maart gaat de redactie – met de rest van Nederland – zoveel mogelijk vanuit huis werken, ook van de coronadesk gaan enkele diensten 'op afstand'. Lastiger, maar niet onoverkomelijk. Er ontstaat een werkritme dat tot begin mei een constante stroom verhalen oplevert.

⁶ De collecties: <https://nos.nl/collectie/13833-antwoorden-op-vragen-rond-corona.html>, <https://nos.nl/collectie/13838-zij-werken-door-tijdens-de-coronacrisis.html>, <https://nos.nl/collectie/13839-ervaringen-uit-het-dagelijks-leven.html>, <https://nos.nl/collectie/13840-sportwereld-ligt-plat.html>, <https://nos.nl/collectie/13841-corona-wereldwijd.html>, <https://nos.nl/collectie/13845-zomer-in-coronatijd.html>

⁷ Alle liveblogs zijn nog terug te lezen, om ze handig te vinden heb je wel een zoekmachine nodig. Maar dat is een punt dat niet specifiek is voor de coronaberichtgeving: de website is niet bedoeld als een archief, terwijl je in de praktijk wel artikelen wilt kunnen terugvinden.

⁸ Er kwamen speciale uitzendingen van *MHOOM* en *JJ*; *Nieuws&Co* maakte 'corona spreekuren'; NOSop3 maakte 21 corona 'explainers'; op tv werd vijf maal een *Feiten & Fabels*-uitzending gemaakt, waarvan er vier in de onderzochte periode vielen.

Op 8 mei is de laatste coronadesk-dag, de chefs schrijven in een mail aan de redactie dat “de journalistieke vraag anders wordt, en er ook steeds meer behoefte aan andere verhalen is. En omdat we bij Binnenland het werken op de nieuwsvloer en thuis beter willen verdelen.” De redacteuren gaan weer naar hun eigen redactie, op de anderhalvemeter-werkvloer is weer meer ruimte voor collega’s die werken aan andere verhalen. “Maar naar sommige dingen krijg je bijna heimwee,” verwoordt een chef de mening van velen: “We konden met alle redacties heel snel overleggen. We kregen een enorme band met bepaalde bronnen! En door de veelheid aan verhaaldeëen konden we heel scherp kiezen.” Nog een voordeel? “We konden nog wel eens een dag langer aan een verhaal werken, morgen is er immers weer een coronadag. Dat zou ik wel willen houden,” zegt een redacteur.

Het is niet terug te halen hoe het zou zijn gelopen zonder coronadesk. Was een aantal eigen verhalen er gekomen als niet tot centralisatie was besloten? Nu kan je in elk geval constateren dat er snel geschakeld werd (dat zeggen veel van mijn gesprekspartners), er duidelijkheid was waar expertise zat, redacteuren ‘eigenaar’ waren van specifieke aspecten aan het grote verhaal. Redacteuren constateren zelf dat de dagproductie voor tv (in het begin ook JJ) misschien het meest van de desk heeft geprofiteerd en dat NOSop3 of R1JN en MHOOM alleen al door uitzendtijdstip of productieritme minder konden meeliften. Hoe dat op te lossen, zodat breed enthousiasme voor een bij dit type onderwerpen goed functionerend concept overeind blijft, zal een punt van aandacht blijven.

Het virus neemt over

Half maart raakt de coronacrisis in een stroomversnelling. Op 11 maart zegt de WHO dat er nu officieel een pandemie heerst. 12 maart geeft premier Rutte zijn eerste persconferentie, die waarin hij nog een laatste keer voor het oog der natie een hand schudt. Dezelfde avond wijdt MHOOM voor de eerste keer de hele uitzending aan het virus, R1JN weet nog tot 16 maart ander nieuws in te weven maar dan neemt corona ook daar de hele uitzending in. De podcast gaat vanaf 16 maart ‘Corona podcast’ heten, het NOS Journaal van 20uur, Nieuwsuur, Nieuws en Co en NOS Jeugdjournaal lopen ook corona-vol.

Eindredacteuren merken op dat ze vanaf het moment van thuiswerken (16 maart), ook door verslaggevers, meer tijd en energie moeten stoppen in regelwerk waaronder het binnenhalen van items. Wie vangt wat op, wie moet ik nodig even bellen, wie heeft ‘nazorg’ nodig? De extra handen en hoofden die de Sportredactie ter beschikking stelt zijn meer dan welkom. “We hebben samen alleen maar gehold,” zegt een eindredacteur. “Momenten van reflectie waren er nauwelijks, en als je ze had stonden ze altijd in teken van: hoe organiseer je dit voor de volgende uitzending.”

Er ontstaat een ritme dat een aantal weken aanhoudt, op politiek niveau, in de beleidscommunicatie en in de nieuwsvoorziening. Een politiek verslaggever somt op: “Op zondag is er informeel crisioverleg op het Catshuis, het OMT vergadert op maandag, dinsdag is er ambtelijk bestuurlijk overleg (ICCB) met aansluitend crisiskabinetbijeenkomst (MCCB) en een persconferentie. ‘s Nachts komt er dan een stand-van-zakenbrief van het ministerie van VWS, woensdag de technische briefing van de Tweede Kamer door het RIVM, en dan woensdagmiddag Kamerdebat.” Later zit er een dag tussen de persconferentie en de technische briefing plus Kamerdebat, om ook bij de bestuurders wat meer tijd voor reflectie te scheppen. “Maar dat is niet altijd even goed gelukt,” zegt de politiek verslaggever, “ingewijden vertelden me dat later. Veel gebeurde toch in grote haast.”

Persconferentie, briefing en Kamerdebat worden live verslagen. “We hebben bijna alles live uitgezonden, op radio, tv en online,” zegt de chef Den Haag, “het was een enorme stroom aan informatie die miljoenen mensen tot zich namen.” De coördinator vult aan: “We zonden opeens

technische briefings uit, terwijl we dat hiervoor nooit overwogen hadden. De reden dat het wel live kon, was omdat er bij het publiek een niet aflatende interesse was in alles wat er in de Kamer gebeurde rondom het virus." En dus wordt er samengevat en uitgelegd, vooraf en achteraf, in een zich steeds strakker ontrullend stramien. Waaraan sommigen zich ergeren ("veel te veel herhaling," schreven mensen aan de ombudsman) wordt door anderen (waaronder de premier) geprezen.

De communicatie-medewerkers van het kabinet zien in dat de persconferenties 'tv-evenementen' worden. Zij worden bestookt door crisismanagers, die vinden dat er informatie in beeld moet komen, in *bullit points* bijvoorbeeld. De chef Den Haag: "Wij raadden dat af, want met Irma (de gebarentolk) in beeld was het al druk genoeg. Maar verder was het toch echt aan hen. Wij registreren en stellen vragen, dat is het." Een lid van de hoofdredactie zegt: "Je geeft op zo'n moment de boodschap door van het kabinet. Dat is ook onderdeel van wat we als NOS in den brede doen. Je doet dat allemaal zoveel mogelijk live, omdat mensen geïnformeerd willen en moeten worden. Maar worden we daarmee dan een doorgeefluik? Het gaat erom: wat doe je journalistiek met die informatie? Zorgen dat je om acht uur niet alleen een quote hebt maar ook een vraag en een duiding. En voor online, sociale media en de diverse radioprogramma's geldt net zo goed: hoe kan je, binnen de tijd die je ervoor hebt – en dat is voor *MHOOM* anders dan voor *Nieuws en Co* of *R1JN* – context en betekenis toevoegen?"

Uit de inhoud van de mailbox van NOS Publieksreacties en de ombudsman blijkt wel dat een deel van het publiek last heeft van zo'n 'dubbelrol'. Enerzijds lijkt men – meer nog dan van een krant – van de publieke omroep steun voor overheidsbeleid te verwachten⁹, maar anderen ligt het predicaat 'staatsomroep' voor in de mond. De ombudsman weet ook niet hoe je beide kunt voorkomen anders dan door transparant te blijven in wat je doet, en de kritische vragen die je stelt, ook die waar nog geen antwoord op is, ook te laten horen¹⁰.

En door eigen verhalen te blijven zoeken. *Nieuwsuur* gaat enkele specifieke thema's extra volgen (het testbeleid, de rol van het RIVM in de besluitvorming, de ouderenzorg¹¹). En nu de medische verhalen in hoog tempo geproduceerd worden, maken op de nieuwsvloer enkele chefs de balans op: is die er genoeg? Hoe zit het met niet-medische verhalen? Economie maakt ze wel maar ze komen op tv de eerste weken vooral later op de avond terecht. De drie radio-uitzendingen kunnen veel meer verschillende invalshoeken kwijt, maar ook daar helpt het om te kijken naar evenwicht. "Er waren drie types verhalen," zegt een van de chefs, "wat is de schade, waar leggen we de rekening, en wat is de transitie? Dat is overigens eigenlijk de aller-interessantste: tot welke (structurele) veranderingen gaat dit leiden? Als we zagen dat we een categorie misten, dan wisten we waar we extra verhalen over moesten maken."

⁹ De mailbox van deze ombudsman lijkt daarin opmerkelijk veel op die van haar internationale collega's die werken voor publieke omroepen. Een van de collega's kreeg zelfs ook klachten over een politiek verslaggever die de crisismanagers ("meaning: the government") scherp had gevraagd naar data voor versoepeling van maatregelen. Bijzonder toch.

¹⁰ Over vraag van Albert Bos op 21 april is mijns inziens elders genoeg gezegd. Ook over het in de ogen van een deel van het publiek te snel afbreken van persconferenties heb ik weinig meer te zeggen dan in de [ombudsman-podcast](#) waarin het al aan de orde kwam: dat je in ons bestel ook rekening houdt met wat er resteert aan zendtijd voor een andere omroep (heel netjes, het publiek vindt het soms zelfs té netjes) en dat je moet blijven uitleggen waarom je weg schakelt (als de persconferentie een herhaling van zetten wordt). Hier zat publiek voor de buis dat misschien voor het eerst naar een persconferentie keek, en de gebruiken daarvan dus niet kende.

¹¹ Over de eerste twee thema's worden al tijdens deze onderzoeksperiode enkele onderzoeksverhalen uitgezonden, op de ouderenzorg volgt in juli een uitgebreide terugblik.

Het is een aanpak die je voor meer grote thema's kunt toepassen, maar waar je pas aan toe lijkt te kunnen komen als je een beetje kunt uitzoomen en reflecteren. Die tijd lijkt er na een week of drie à vier te zijn. En wat betreft verhaaltipe 3, de transitie: die heb ik in de onderzochte periode nog niet heel veel kunnen traceren, behalve in *Nieuwsuur* of in een enkele podcast. Het is een broodnodige vraag, die diepgang aan verhalen kan geven, maar er lijkt zelfs nu nog te weinig zicht op een antwoord als de ontwikkelingen zich met deze snelheid blijven ontrollen.

De versoepeling

Als de beleidsmakers vanaf eind april besluiten dat Nederland voorzichtig wat maatregelen kan afbouwen, geldt dat niet voor de berichtgeving. De maatschappelijke en economische gevolgen van de virusuitbraak worden steeds meer hoor- en zichtbaar. De variatie in verhalen wordt groter en de aandacht gaat ook weer naar ontwikkelingen in het buitenland (al is met name *R1JN* die buitenland-verhalen steeds blijven brengen, in de vorm van correspondentenblokjes).

Een enkele keer verdringt een andere gebeurtenis het virusnieuws uit de headlines¹², zeker als vanaf eind mei wereldwijd demonstraties plaatsvinden na de dood van George Floyd (al komen die pas echt goed los ná 1 juni, waar dit onderzoek stopt).

Er is ongetwijfeld nieuws gepasseerd waarvan anders uitgebreider verslag zou zijn gedaan (zoals een kunstroof of de veroordeling van de Utrechtse treinschutter). Maar van de onderzoeksperiode is ook nu nog niet volledig hard te maken wat 'we' als journalistiek gemist of gekortwiekt hebben, behalve dat dat andere grote thema, klimaatverandering en -transitie, op de boze boeren na een aantal weken weinig uitzendingen haalde.

Bronnenonderzoek

Wil je als organisatie 'het nieuws van alle kanten' brengen, dan kan een inventarisatie van in items, uitzendingen en artikelen opgevoerde bronnen/sprekers een middel zijn om te zien of dat lukt. Ik heb een keuze moeten maken uit de programma's. Maar de algemene punten in de analyse zullen ook voor de (meeste) andere programma's/platforms gegolden hebben of herkenbaar zijn.

Geïnventariseerd is wie aan het woord kwamen in alle corona-gerelateerde berichten en uitzendingen van *Nieuwsuur*, *NOS Jeugdjournaal (JJ)* en podcast *De Dag* gedurende de gehele onderzochte periode. Van het *Radio1Journaal (R1JN)* en *NOS Journaal van 20uur* is vier maal een week bekeken, verdeeld over de piekperiode maart – mei¹³. Bronnen werden ingedeeld in categorieën: medisch, economisch, politiek/overheid, wetenschappelijk, media/journalistiek, cultuur, sport, maatschappelijk, publiek/'gewone mensen'. Bij het *NOS Jeugdjournaal* en *NOS Journaal van 20uur* is nog extra gekeken naar de categorie kinderen en/of vox pop. Enkele algemene opmerkingen¹⁴:

¹² Tussen de dag van de eerste geregistreerde besmetting in Nederland en 1 juni wordt het *NOS Journaal van 20uur* viermaal geopend met ander dan corona-gerelateerd nieuws (vluchtelingenstromen rond Idlib – 3 maart; de splijting van 50Plus – 3 mei; internationale dag tegen homofobie – 18 mei; politiegeweld in de Verenigde Staten – 30 mei).

¹³ Week 10, 14, 18 en 22.

¹⁴ Meer details op aanvraag beschikbaar ☺.

- Focus in de bronnenkeuze blijkt bij de programma's door de tijd te verschuiven, van vooral medische en academische bronnen (tussen januari en eind maart) naar maatschappelijke en (behalve in het JJ) vooral economische bronnen (vanaf half maart – mei).
- Trek je van de maatschappelijke bronnen de scholen (en hun koepels) af dan komen ze, samen met de culturele bronnen, pas relatief laat (half april) aan bod.
- Onderwijsbronnen (scholen, universiteiten, koepels) komen minder aan bod dan je wellicht – gezien de heisa rond het al dan niet sluiten van de scholen – zou denken, maar als ze aan bod komen zijn ze luid en aanwezig. Ook in het JJ hebben de scholen niet de dominante positie die je wellicht zou verwachten: daar zie je veel bronnen rond het thema wat kinderen (kunnen) doen als ze niet naar school gaan zonder daar direct het onderwijs zelf bij te halen.
- Met name *R1JN* en vooral podcast *De Dag* geven gedurende de gehele periode relatief veel ruimte aan op zich staande verhalen van 'gewone mensen', niet alleen als voorbeeld voor een breder verhaal. Zo komt het thema hoe het is om Covid-19 te hebben al begin maart in een podcastaflevering aan bod; *R1JN* laat veel en (ook in serievorm) terugkerend kleine ondernemers aan het woord. In het *NOS Journaal van 20uur* hebben 'gewone mensen' allerlei rollen als voorbeelden en ervaringsdeskundigen: ondernemer, klant, ouder, scholier en af en toe (ex-)patiënt. 'Gewone mensen' zitten in *Nieuwsuur* niet aan tafel maar in reportages en zijn daar vooral (ex-)patiënten.
- In podcast *De Dag* zit geen enkele politicus. In *Nieuwsuur* is de categorie politiek/overheid met voorsprong de grootste met iets meer dan een-derde van het totaal aantal bronnen (450 van de ruim 1200). Ze zitten vooral in de studio of lichten op of na persconferenties ontwikkelingen toe. Politici komen ook in het JJ behoorlijk aan bod, beter gezegd: 'politicus', want het gaat op twee anderen na altijd om Marc Rutte (op persconferenties, en speciaal in gesprek met JJ-verslaggevers).
- Meer dan een-derde van de bronnen in het JJ is kind (individueel, of in groepjes of vox-pop).
- Belangrijkste bronnen-categorieën in het *NOS Journaal van 20uur* zijn politiek/overheid en daarna economisch (bedrijfsleven, horeca, branche- en koepelorganisaties).
- Sportbronnen zie je in de beginperiode van de crisis, als van alles wordt afgelast. Alleen het JJ heeft door de hele periode sportbronnen aan het woord (bijvoorbeeld over wat kinderen kunnen doen in corona-tijd). *Nieuwsuur* bevat maar één reportage met een sport-connectie.

Analyse

Bronkeuze loopt uiteraard parallel aan de ontwikkeling van de coronacrisis zelf. Wat begint als een gezondheids crisis (met medische bronnen als artsen, verplegers, ziekenhuizen, medische wetenschappers) verschuift met de komst van diverse overheidsmaatregelen (en de daarbij behorende bronnen: politici, overheidsinstellingen) naar een maatschappelijk (scholen, cultuur) en vooral economische (bedrijfsleven, detailhandel, horeca) nieuwsverhaal.

Bij de uiteenlopende programma's en platforms is er verschil in nadruk op categorieën bronnen. Doelgroep, de rol van het platform/programma of de specifieke vorm van een programma/platform zullen daarbij een rol spelen. Dat is hoe je het zou willen zien: het publiek vindt de diverse bronnen met hun verhalen bij de platforms en programma's waar ze 'horen' en tot hun recht komen. Het zijn de afwijkingen die vaak het interessantst zijn.

Uiteraard zie je kinderen (en ouders) bij het *NOS Jeugdjournaal*, het zou wat zijn als ze er niet in zaten. Maar de scholen zijn dan weer minder dominant dan je zou vermoeden, verhalen gaan dan veel meer over wat te doen als de fysieke school wegvalt en dat kan met allerlei bronnen¹⁵.

Politici, overheidsmedewerkers en economen vinden *Nieuwsuur* de plek voor interview en uitleg. Het *NOS Journaal van 20uur* en *R1JN* tonen een veelheid aan en grote verscheidenheid in bronnen, met minder uitschieters naar een specifieke categorie. Als de rol van eerstelijns nieuwsvoorziening zeker ook inhoudt dat alle kanten aan nieuws aan bod komen, dan klopt dat qua bronnenkeuze behoorlijk.

Bronnen die verhalen vertellen ('gewone' mensen en correspondenten met ervaringen, maar ook wetenschappers die vertellend uitleggen) vind je in *R1JN*, het *JJ* en heel sterk bij de podcast, een productie met een heel ander tempo. Dat leidt er toe dat het platform specifiek wordt uitgezocht door bronnen die de toon en lengte van de podcastvorm nodig hebben om voor het eerst een bepaald (met name gevoelig) onderwerp aan de orde te stellen¹⁶.

Over de hele linie blijven maatschappelijke en vooral culturele bronnen in aantal achter. Als de horeca al weken op de trom slaat, is het bij de minstens zo hard getroffen cultuursector nog tot in april stilletjes¹⁷. En dat lijkt op de burelen niet zo op te vallen dat het tot verhalen leidt, die komen pas echt na de sectorale noodkreet om steun. Wreekt zich dan de versnippering in een sector, het ontbreken van een voor de pers makkelijk te bereiken of mediageniek aanspreekpunt, waardoor een sector onvoldoende op eigen kracht over de Bühne krijgt wat nood of standpunt is? Feit is dat die bronnen (en dus hun verhalen) enige tijd niet of zeer mondjesmaat aan bod komen. Hoe zorg je dat opvalt als individuen, sectoren of verhalen ontbreken in je berichtgeving waar ze logischerwijs wel zouden moeten zijn¹⁸? Ik heb de oplossing niet, maar het is iets om op door te denken.

Op de redactie leefde de vraag of ouders met nu-even-niet-schoolgaande kinderen misschien wel erg veel aandacht kregen ("want dat zijn we zelf"), maar dat laat het bronnengebruik over de hele linie niet zien. Het *NOS Jeugdjournaal* heeft uiteraard wel veel kinderen en ouders rond deze thematiek aan het woord, maar dat is terecht gezien de doelgroep.

Vanuit de redactie werd verder gevraagd in hoeverre het streven naar diversiteit in bronkeuze ook in tijden van crisis overeind bleef. Dat was maar in beperkte mate het geval, maar is mijns inziens zeker tijdens de eerste weken en voor specifieke programma's en platforms wel te billijken. Wanneer de diversiteit onder de nieuwsmakers (neem: epidemiologen, politici of intensivisten) (nog?) ver te zoeken is, kan de redactie die niet eigenhandig afdwingen, al denken sommigen in de samenleving dat wel. Ook wat dit aspect betreft is er in de onderzochte maanden een (lichte) verschuiving te zien: als de verhalen breder worden (minder met name medisch of institutioneel) is meer diversiteit merkbaar. In het *NOS Jeugdjournaal* zie je door de gehele onderzoeksperiode heen wel diversiteit in de 'kind'-categorie, maar ook daar blijven de andere bronnencategorieën in diversiteit achter.

¹⁵ Allerlei bronnen – en vooral kinderen zélf – denken mee over hoe nu verder, en bij dat verhaal heb je blijkbaar lang niet altijd school, juf of meester nodig. Dit geldt ook voor economische verhalen: ze zijn er wel maar je hoeft daarvoor niet de institutioneel-economische bronnen aan het woord te laten.

¹⁶ Zie bijvoorbeeld <https://www.nporadio1.nl/podcasts/de-dag/6078-548-ic-artsen-denk-na-of-je-wel-beademd-wil-worden>.

¹⁷ Met als grote uitzondering overigens het hier niet gedetailleerd op bronnengebruik onderzochte *MHOOM*. Daarin start op 14 maart al de serie 'Cultuur die we moeten missen' waarin dagelijks voorgelezen, geacteerd en gemusiceerd wordt en ook de desastreuze gevolgen voor de sector worden aangekaart (met een grondige discussie op de redactie over het betalen van de in de uitzending optredende kunstenaars als bijvangst).

¹⁸ Eenzelfde vraag zal zich later in dit onderzoek overigens opdringen als we tijdigheid, toon en hoeveelheid berichtgeving over de ziekenhuizen versus de verpleeghuizen en -instellingen bekijken.

Cijfers

Op 27 februari meldt minister Bruins in de uitzending *Feiten & Fabels* dat de eerste coronabesmetting in Nederland is geregistreerd. Vanaf dat moment worden ‘de cijfers’ nieuws, *breaking news*, scorebord, veilig houvast of constante ergernis, afhankelijk van wie je spreekt onder journalisten of het publiek. Onderzoek van het verloop van de wijze van berichten (gebaseerd op gesprekken, uitzendingen en online artikelen, pushes, verslagen van 13.15-vergaderingen en nieuwsvloer-mails) laat zien dat over weinig aspecten van de corona-berichtgeving zo regelmatig is overlegd en gedubd als over die cijfers.

In de maanden januari en februari duiken cijfers over de ziekte slechts af en toe op, wanneer er een eerste geval is buiten China, een dode in Europa of als het de afsluiting van dorpen in Italië betreft. Actuele cijfers over Nederland worden per de eerste geregistreerde besmetting geleverd door het RIVM. Maar dat blijkt ook zoekende en verandert gaandeweg en buiten het oog van de publiciteit de wijze van tellen. De redactie ziet het toch, en wat dat betekent voor de betrouwbaarheid levert op 11 maart berichten op, bijvoorbeeld in het NOS [Journal van 20uur](#).

Vanaf 20 maart komt er, na voorbereiding op de corona-desk, systeem in de berichtgeving over de cijfers. Er komt vanaf nu elke dag een vaste push. Naast melding in het liveblog komt er een apart [artikel](#) over de waarde van de cijfers. Meer context komt er door het maken van grafieken. En de redactie gaat duiden wat men (wel, en af en toe ook niet) weet, met vaste redacteurs in radio- en tv-uitzendingen. Ook komt er [begin april](#) een standaardvolgorde en -vormgeving in het NOS *Journal van 20uur*, volgen afspraken over standaardformuleringen (bijvoorbeeld over het nut van vergelijkingen met de dag ervoor om een trend aan te geven, of de melding dat een deel van de gerapporteerden al eerder overleden kan zijn). De ‘officiële’ aantallen besmettingen worden weggelaten omdat ze weinig blijken te zeggen.

De ‘toeleveranciers’ van de cijfers vinden onderwijl ook hun vorm en vaste tijdstippen. Tot eind maart zijn er alleen *real time* maar verlate en incomplete cijfers over IC-beddenbezetting. De redactie vraagt al sinds half maart naar dagelijkse en actuele totalen, omdat die een goede indicatie van de druk op de ziekenhuizen kunnen zijn. Die komen vervolgens wel, maar steeds op een ander tijdstip. Vanaf 1 april geeft het Landelijk Coördinatiecentrum Patiënten Spreiding (LCPS) dagelijks om 4 uur een persconferentie die de NOS faciliteert. “Dat was wel op ons aandringen, want dat bespaarde productioneel veel stress,” zegt een redacteur van de corona-desk.

Vanaf 22 maart wordt (om te beginnen online) een wekelijks [interview](#) met de cijferaars van het RIVM toegevoegd, eerst alleen met Jacco Wallinga, later komt ook Jaap van Dissel erbij. Dit geeft nog meer duiding: in de gesprekken gaat het over prognoses en scenario’s en later stellen ze daar ook kritische vragen bij. Op 3 april komt het CBS met een eerste melding van ‘oversterfte’, de redactie gaat ook die cijfers melden, maar alleen in [artikelen](#) en items waarin iets van uitleg kan.

Tussen begin april en eind mei heeft de berichtgeving over de cijfers vaste frequentie, vorm en formulering. Wekelijks wordt overlegd of die nog voldoet. Zo blijft de dagelijkse push, tussen half april en half mei op 12 dagen zelfs de enige push van de dag. Al is er discussie over, de push heeft volgens de hoofdredactie nog nieuwswaarde. En de corona-tijd levert blijkbaar ook zijn nieuwe ‘nieuwsrituelen’ op.

Op 25 mei schrijft de hoofdredactie aan de nieuwsvloer: “Nu het aantal slachtoffers van corona zo is afgenomen en stabiel lijkt, is dit een goed moment om de afspraken over het melden van de cijfers van het RIVM en het Erasmus MC te veranderen.” Vanaf dan geen cijfer-pushes meer en op radio en tv zijn de cijfers op zichzelf geen vast nieuwsonderwerp meer. Online blijven de dagelijkse berichten

met grafieken en uitleg tot 2 juni, waarna wordt overgegaan op weektrends. Ook toeleverancier LCPS heeft dan de frequentie van persconferenties afgeschaald, via twee (begin mei) naar één keer per week (half mei). Covid-19 is ook qua berichtgeving over de cijfers een volgende fase ingegaan.

Analyse

De berichtgeving over corona-cijfers heeft zich in tijd van enkele weken ontwikkeld tot een behoorlijk vast stramien, met toenemende duiding en precisie in formulering. Achter de schermen bleef wel steeds overleg, maar er bleef vanaf begin april zeker een week of zes continuïteit op de platforms online en tv. Voor een onderdeel in de berichtgeving dat zo veel informatie en abstractie bevat, is het goed om zoveel mogelijk continuïteit te bieden in graphics, volgorde, formuleringen, beperkt aantal vaste verslaggevers, liefst vaste locatie (eerst bij RIVM, later voor Erasmus MC). Op radio was iets meer afwisseling in de vorm (toelichting door een redacteur of een expert; soms context in reportagevorm) maar meer tijd voor de duiding woog tegen minder vastheid op.

Cijfers zijn, zeker toen eenmaal een standaard voor de berichtgeving was gevonden, ook kritisch benaderd. Alleen zo kon bijvoorbeeld worden opgemerkt dat het RIVM anders was gaan tellen, en konden prognoses en beleid worden bevraagd en geduid in interviews met de deskundigen, zie de interviews met het RIVM. Zeer relevante cijfers (IC-bezetting) die traag of onvolledig beschikbaar kwamen, waren cijfers die niet zelf te vergaren waren. Blijven aandringen heeft toen uiteindelijk geholpen. Ook dat laat zien dat de redactie zich niet afwachtend of louter volgend heeft opgesteld. Enkele malen heeft de redactie zelfs een praktische rol gespeeld in het verbeteren van de wijze waarop de 'toeleveranciers' met de cijfers afkwamen.

Wat betreft kritiek op de 'kale' cijfer-push-berichten: je kunt twisten over de timing van stoppen (te laat?), maar dat is spijkers op laag water zoeken. Fundamenteleer is de vraag of je dit soort informatie überhaupt wilt pushen, zonder de context die je als organisatie in je overige berichtgeving zo belangrijk zegt te vinden. Zeker omdat sommige cijfers zonder uitleg niets zeggen. Hopend dat er geen volgende keer komt, lijkt het me zaak scherper af te wegen of je kale cijfers moet pushen.

Of – zoals een enkele redacteur zich afvroeg – het zo vaak geven van zoveel cijfers misschien heeft gezorgd dat het publiek zich overspoeld voelde met iets dat het niet kon hanteren, kan ik in dit kader niet onderbouwen. Het publiek gaf namelijk ook signalen af erg aan de dagelijkse cijfers te hechten en ze nauw te willen volgen. Als nieuwsvoorziening zal je daar dan over willen berichten, maar uiteraard wel altijd met de benodigde, voorhanden zijnde duiding.

Wat nodig was, was niet altijd voorhanden, en wat voorhanden was niet altijd nodig. Het eerste kan je alleen maar melden (dat gebeurt pas na enkele weken), bij het tweede moet je scherp kiezen. In de berichtgeving zijn bepaalde cijfers gekomen en ook weer gegaan als bleek dat ze weinig of niets (meer) zeiden. Zoals het 'officiële' aantal besmettingen, al wilden (en willen!) die nog wel eens in berichten opduiken nadat door de redactiespecialisten al was aangedrongen ze niet meer te gebruiken; het blijft dus zaak om vanuit de eindredacties scherp op wijzigingen in protocol te blijven toezien.

Het duurde even voordat de redactie op alle platforms een vorm gevonden had om te duiden wat qua cijfers niet bekend of niet bruikbaar was, en wat wel maar ook niet aan de cijfers ontleend kon worden. Radio en online zijn door hun vorm en hoeveelheid ruimte en zendtijd platforms die dat sneller kunnen oppakken en dat ook deden. Het kan op tv op *prime time* raar voelen je beperkte zendtijd te vullen met wat je niet weet. Maar bij cijfers, die bij het publiek mogelijk sneller tot

schijnhoudvast leiden dan veel andere informatie, mag die schroom ervan af. Als je de cijfers wilt (en moet) blijven duiden, dan neem je ook de ondankbare taak op je om te vertellen wat je ondanks die cijfers niet weet.

Grote vraag blijft: over welke cijfers hebben we het eigenlijk gehad? Dodencijfers die alleen de aantoonbaar aan corona overleden mensen meetellen, zeggen precies alleen dát. Besmettingscijfers zeiden niks en werden snel overboord gezet, maar juist die duiken nu in de berichtgeving weer op. Zeggen ze dan nu wel iets en waarom? Pas er mee op. Cijfers mogen nooit dagkoersen worden, en je hebt als nieuwsorganisatie grote verantwoordelijkheid het uit te blijven leggen, zeker als je toeleveranciers er ook merkbaar mee worstelen.

Corona in de verpleeghuizen

In de gesprekken die ik voerde kwam vooral één onderwerp spontaan aan de orde, omdat velen er blijkbaar nog niet over uitgedacht waren: de periode van stilte rond corona in de verpleeghuizen. “Ik ken die sector, waarom is het me niet opgevallen?” “Was ik teveel met de ziekenhuizen bezig?” “In Italië gebeurde het sterven ook in de verpleeghuizen, hadden we daardoor gewaarschuwd moeten zijn?” Het zelfonderzoek is bij lange na niet afgelopen.

Er is op zich al vroeg wel wat aandacht voor de verpleeghuizen, met name in *MHOOM*. Dat [vraagt](#) bijvoorbeeld op de dag van de eerste gemelde besmetting in Nederland aan de branchevereniging van zorgorganisaties wat juist die sector verwacht te gaan doen, die straalt dan nog zeer veel vertrouwen uit dat de sector het met de gebruikelijke maatregelen aan kan. Pal voor in België de verpleeginstellingen dichtgaan heeft *MHOOM* op 11 maart een volgend [gesprek](#) met de koepel, en vraagt naar mogelijk sluitingen in Nederland. Als dat op 18 maart besloten wordt, krijgt het op alle platforms aandacht. In de weken erna zijn er diverse items en artikelen die vooral focussen op (al dan niet ludieke oplossingen voor) de eenzaamheid van ouderen. *R1JN* kaart een aantal keer tekorten aan beschermingsmiddelen aan, en noemt daarbij ook risico's voor de verpleeg- en thuiszorg.

Op 3 april komt het fenomeen ‘oversterfte’ in beeld en wordt in *Nieuwsuur* voorzichtig gesteld dat ‘het grote sterven’ niet in de ziekenhuizen gebeurt. Op 6 april vertelt een verpleegkundige in *MHOOM* over de besmettingen in ‘haar’ huis, en vanaf 8 april komen dan de cijfers: minstens 40% van de 2500 verpleeghuizen heeft besmettingen, zegt het RIVM. In sommige huizen is ruim een kwart van de bewoners ziek of ziek geweest. Volgens een steekproef is een kwart van het verpleegzorgpersoneel besmet en in een enkel huis overlijdt de helft van de mensen met dementie (opening *NOS Journaal van 20uur* op 9 maart).

‘De stille ramp’ wordt letterlijk zichtbaar met een uitgebreide [reportage](#) in *Nieuwsuur* op 10 april. Verpleegkundigen geven dan aan dat ze al vier weken vragen om meer beschermingsmiddelen voor de ouderenzorg, en je hoort ook de zorgbestuurders met in hun kielzog politici om meer middelen vragen. De inspectie gaat sterfgevallen onderzoeken en een dag later wordt besloten tot een nieuwe verdeling van de middelen. Een eigen [reconstructie](#) van de NOS op 17 april stelt dat het kabinet al sinds begin maart door eerst de zorgkoepels en later het OMT is gewezen op de tekorten bij de ouderenzorg. Maar dat heeft op dat moment geen bekendheid gekregen.

Na de vele berichten vanaf 8 april valt de aandacht weer een beetje weg, maar niet meer zo dramatisch als daarvoor. Het gebrek aan bescherming komt terugkerend in uitzendingen en artikelen aan de orde, van Kamerdebatten worden passages over de verpleegzorg uitgezonden. Vanaf 11 mei mag er voorzichtig bij enkele huizen weer wat bezoek naar binnen, dat krijgt veel aandacht, en per 25

mei gaan alle deuren weer open. Het echte – ook journalistieke – onderzoek naar wat er in de verpleeghuizen gebeurde, dat komt pas veel later¹⁹ op gang.

Analyse

Berichtgeving over de verpleegzorg die inhoudelijk wat dieper ging dan ‘zwaaien naar oma’ is er in de tv-uitzendingen tussen 19 maart en 8 april niet, op radio en online nauwelijks. Enerzijds was er het probleem dat je er überhaupt niet binnen kwam, en daar heeft tv het meeste last van. *Nieuwsuur* kon de reportage van 10 april uiteindelijk alleen maken met behulp van personeel en familie die zelf beelden maakten. Het kostte dagen om dat te regelen, tot die tijd was er geen beeld van binnenuit.

Anderzijds was er moeizame communicatie met de sector zelf. Terugzoekend constateren redacteuren op de coronadesk dat ze in de stilteperiode zeker zijn blijven bellen met de (ouderen)zorgkoepels, maar die verwezen meestal door naar het ministerie van VWS. “Wij ergerden ons daar wel aan, maar daar maak je geen nieuws over,” zegt een redacteur. “We moeten minder varen op koepelorganisaties, die weten niet altijd wat er speelt in het veld. Maar je kunt ook niet al die 2500 verpleeghuizen bellen.”

Wanneer een enkel individueel verpleeghuis wél iets meldt over sterfgevallen, blijft het [verhaal](#) helaas steken in de regionale krant, en dan helpt het hebben van een regio-desk dus niet. Dat het ministerie wél al vroeg is geweest op de noodzaak van beschermingsmiddelen voor de verpleegzorg, zat verborgen tussen de hoeveelheid informatie in Kamerbrieven met bijlagen van soms al weken daarvoor²⁰. “Elke week stuurde VWS een Stand van Zaken-brief. Die was dan 40 kantjes. Als je nieuws wilt begraven, dan moet je ‘t zo doen,” zegt een politiek verslaggever. “Ik las ze en vatte ze samen en deelde dat met andere collega’s. En toch zie je dat dan later iets opkomt dat je niet direct hebt gezien maar waarvan het kabinet dan kan zeggen: we hebben het twee weken geleden al opgeschreven in de brief!”

Hier zie je opnieuw het probleem van een versnipperde sector, die ook nog eens terughoudend is in het uitspreken van de eigen nood. Een redacteur maakt een vergelijking met hoe de ziekenhuizen zich manifesteerden, met de dagelijkse persconferenties en de twee vaste gezichten Ernst Kuipers en Diederik Gommers. “Er zijn veel minder ziekenhuizen, daardoor is er beter overzicht en dat helpt bij het communiceren maar ook bij het lobbyen bij de politiek. Gommers was écht heel bang voor wat er stond te gebeuren op de IC’s, het was niet dat-ie nou zo graag in de media wilde. Maar hij deed het, vanaf begin maart. Waren Actiz en Verenso²¹ dan niet bang? Ik weet het niet, ik denk het wel, maar ze spraken het pas later uit.”

Van coronadesk tot Haagse redactie – en bij politici en in de maatschappij – is de herinnering aan hoe de verpleegzorg uit beeld raakte tot op dit moment er een van frustratie. Er was zelfs iets meer aandacht dan redacteuren zich herinnerden, maar genoeg was het niet. Dan kan je als journalistiek ombudsman er nog eens de staf over breken, maar dat is dan vooral een extra waarschuwing. Het is

¹⁹ Zie onder meer het [drieluik](#) van *Nieuwsuur* in de week van 13 juli.

²⁰ Met name OMT-adviezen werden met terugwerkende kracht toegevoegd. In eerste aanleg waren die niet openbaar, pas na kritiek op de geslotenheid van de besluitvorming werden eerst de adviezen en later ook de briefings van het RIVM aan de tweede kamer openbaar.

²¹ Actiz is de branchevereniging van zorgorganisaties. Verenso is de vereniging van specialisten ouderengeneeskunde.

misschien nooit te voorkomen dat een sector uit beeld glijdt, maar hoe het ging bij de verpleeghuizen mag een waarschuwing zijn die veel breder resoneert dan bij de pers alleen.

Journalistiek en de ‘Postbus-51-stand’

Veel redactieleden vroegen zich ergens in onze gesprekken af hoe de verhouding is geweest tussen informatie doorgeven en die kritisch onderzoeken, “zijn we te veel of te lang in de voorlichting-stand gaan staan?” formuleerde een het. De vraag die moet volgen is: “Of is dat deel van je journalistieke taak?” Ik keek om te beginnen wat nader naar twee speciale typen producties.

Feiten en Fabels

In totaal zijn vijf speciale corona-edities van het format *Feiten en Fabels* gemaakt²²: programma’s waarin deskundigen vragen van kijkers beantwoorden en duiding aan informatie en besluitvorming wordt gegeven. Een redacteur die aan de programma’s meewerkte zegt: “De programma’s waren expliciet vraaggericht. Dit is misschien niet zozeer een taak van NOS Nieuws maar wel van NOS in den brede. We zeiden vaak tegen elkaar in de voorbereiding: dat is een goeie journalistieke vraag, maar die gaan we nu in dit programma niet stellen. Voor dit doel waren het prima programma’s.”

In de eerste uitzending is 90% van de vragen en onderwerpen medisch van aard, vier gasten zijn medisch-gerelateerd en er is één crisisdeskundige. Per uitzending verschuift de aanpak naar meer economische, maatschappelijke en bestuurlijke vragen (en dus gasten) dan medische, aflevering 4 heeft nog ‘maar’ éénderde medische gasten.

Het gesprek aan tafel wordt ook iets anders van toon: er komen tegenvoorbeelden ter sprake en aannames onder besluiten worden bevestigd, al geldt dat niet altijd voor de medische inzichten. Het lukt in een van de afleveringen bijvoorbeeld niet goed om een in het voorgesprek kritisch medicus ook in de uitzending kritisch te houden, tot frustratie van degene die hem uitnodigde: “Die slikte de kritiek die-ie eerder had in... Wat moet je daar dan mee als pers?” Maar je kunt van de gasten- en vragenkeus zeggen: *Feiten & Fabels* wordt wel steeds wat journalistieker, “al blijft het in mijn ogen nog te weinig,” zegt de redacteur.

NOSop3 Explainers

Tussen 1 februari en 23 mei maakt NOSop3 21 corona-explainers. In de video’s variërend in lengte van een dikke minuut tot ruim negen minuten worden allerlei aspecten van de viruscrisis uitgelegd. “Normaal maken we er een per week, en doen we geen *breaking news* maar uitleg en duiding,” zegt een redacteur, “maar nu maakten we een korte over handenwassen, eigenlijk gewoon voor Instagram, die was in een dag gemaakt. Toen zeiden we: laten we proberen of ons publiek op YouTube ook behoefte heeft aan kortere video’s, bovenop onze langere content.” Een andere redacteur vult aan: “Het had geen zin een vraag te stellen die pas over een week beantwoord kon worden, want alles veranderde zo snel! We stelden vragen die we op korte termijn konden beantwoorden. En dat was meestal gewoon simpelweg: hoe zit het?”

²² De vier afleveringen van F&F die binnen de onderzoeksperiode vallen waren op 27 februari, 13 maart, 28 april en 28 mei. De trend hier opgemerkt zet zich door in aflevering 5 van 2 juli.

De video's op YouTube worden buitengewoon goed bekeken, de piek is de [video](#) van 14 maart met 1,8 miljoen views. Maar er knaagt ook wel wat. "Ik vond die bijval ook wel ingewikkeld," zegt de eindredacteur. "Ging de trein te snel soms, waar is dan je distantie? Je was zo druk met uitleggen wat er gebeurde dat je journalistieke vraag – wie zegt dat eigenlijk en is dat ook echt zo – wat achterbleef. Ik dacht: ik moet weer 'aan'." Rond de sluiting van de scholen, als er ook op beleidsniveau verschil van mening zichtbaar wordt, is het gevoel op de redactie duidelijk: we moeten weer gaan controleren naast het informeren.

Dat lukt nog niet bij alle video's. "De video over de [exitstrategie](#) waarin *social distancing* zat, die vond ik wel lastig," zegt een redacteur, "want toen zeiden we eigenlijk 'dit is hoe je het moet doen' terwijl het niet onze rol is om te zeggen wat mensen moeten doen." "We werden toen wel erg van de uitleg," vult een ander aan, "er was toen een comment van iemand die schreef: Baardmans helpt je de corona door. In die video had de distantie wel meer moeten zitten."

Analyse

Terugkijken en nadenken over de balans tussen informeren en controleren vind je op de hele nieuwsvloer. "We zaten op het snijvlak van journalistiek en voorlichting," zegt de chef van het *NOS Jeugdjournaal*. "Maar we kregen zoveel vragen, die wilden we toch ook wel beantwoorden." Een eindredacteur radio zegt: "Wij maakten een coronaspreekuur: dat had wel een service-insteek. We wilden het ook niet te lang doen, want dit was toch iets anders dan onze journalistieke insteek."

Het journalistieke gevoel houdt je dus niet tegen. *Feiten en Fabels* werd expliciet vraaggestuurd gemaakt, net als de verschillende coronaspreekuren, maar werd journalistieker. De explainers gingen van uitleg naar meer²³. Onder de streep moet je als journalist uiteraard ook meer doen dan informeren. Maar er staat op het doorgeven van betrouwbare informatie geen straf. Wel moet je die zo snel als mogelijk checken, graag van tevoren²⁴.

Het wordt problematisch als informeren 'achter de instanties aanlopen' wordt. Journalistiek checken werd soms bemoeilijkt doordat zelfs kritische bronnen zich leken in te houden of omdat informatie niet voorhanden was. Dan kun je niet anders dan dat dilemma zelf laten zien, en dat is gaandeweg meer gedaan. "We wilden uit het wetenschappelijke veld ook andere geluiden stevig laten horen," zegt een eindredacteur, "maar die floten zichzelf terug. We hadden dan wel vaker mogen zeggen: ZIJ – de officiële instanties – weten het ook niet." Dat voelt voor een journalist misschien ongemakkelijk, zeggen dat niemand het weet, maar dat kan én moet dan maar.

Een redacteur zegt: "We hebben ons heel erg gebaseerd op de wetenschap, maar achteraf constateren we dat de wetenschap ook van standpunten is veranderd, daar was kennelijk ook voortschrijdend inzicht. Dat voelt onbevredigend maar dat is niet anders. Wij hebben de bal gevolgd, en naar mijn smaak geen of te weinig kritische vragen gesteld bij de maatregelen van de *lockdown*. Bij voorbeeld over de rigoureuze sluiting van verpleeghuizen voor alle familieleden, zelfs bij stervenden, maar ook over zoiets als het afsluiten van sportterreinen, golf of tennis, was dat nodig? Het was *not done* om te bevragen." En een eindredacteur: "Ook de maatschappij was een tijdje niet aan controleren toe, en de informatie om te controleren was nog niet helder. Dan moet je

²³ De informele naam 'explainers' kan sowieso misschien wel verwarrend zijn.

²⁴ Wat dat betreft kan je altijd discussiëren over de risico's van het live uitzenden van persconferenties waarvan je de inhoud niet *real time* voor je rekening kunt nemen. Maar het was bij dit nieuwsonderwerp evident dat er wel voor live-doorgave gekozen werd om dan daarna zo snel mogelijke check uit te voeren.

controlerende mechanisme zitten in zelfkritisch zijn, want anderen leverden de kritiek op de besluitvorming niet. Nu gelukkig weer wel.”

Conclusies

Heeft NOS Nieuws in de eerste vijf maanden van 2020 wat betreft de berichtgeving over de coronavirusuitbraak, de genomen maatregelen ertegen en de vele gevolgen daarvan aan de journalistieke taak voldaan? Zijn de nieuwsontwikkelingen voor een breed publiek en op de diverse platforms tijdig, onpartijdig, accuraat en inzichtelijk, proportioneel en pluriform verslagen en geduid? Zijn de journalistieke vragen gesteld en is de juiste informatie gegeven? Het korte antwoord is ja. Zoom je in, dan zijn er ook kanttekeningen en aansporingen.

Tijdig

NOS Nieuws heeft vanaf de signalering dat het om een serieus gezondheidsprobleem ging over COVID-19 bericht: niet als eerste, maar wel snel. In eerste aanleg met de focus op medische en wetenschappelijke aspecten; als de crisis zich ontwikkelt en ook het maatschappelijk en economisch domein beïnvloedt, wordt de scope van de berichtgeving breder. Bronnenonderzoek laat die verschuiving (die op alle platforms plaatsvond) en verbreding zien. Er zit geen of nauwelijks vertraging tussen de meeste gebeurtenissen en de berichtgeving erover, veel cruciale ontwikkelingen worden live verslagen.

Enkele keren (en niet alleen in *Nieuwsuur*, zoals misschien te verwachten was omdat dat vorm en ruimte voor dieper onderzoek heeft) loopt de berichtgeving voor op wat instanties of overheid (bereid zijn te) melden: veranderingen in cijfermethodiek, testbeleid, GGD-capaciteit, rol van het RIVM, vraag om beschermingsmiddelen in de verpleegzorg.

Wel vertonen berichten over/uit de cultuursector (op een enkel programma na) en de verpleegzorg een tekortkoming. Daarvoor is niet een enkele of louter journalistieke oorzaak aan te wijzen, daaraan ligt een combinatie van factoren ten grondslag. Maar alertheid of je berichtgeving alle hoeken van de samenleving beslaat is vereist.

Vraag je of de juiste journalistieke vragen op het juiste moment gesteld zijn, dan zie je dat meer kritische bevraging en toetsing van cijfers, claims, maatregelen of besluiten met wisselende snelheid en intensiteit komt. De cijfers zijn maar deels te toetsen, maar wat kan gebeuren wel vanaf begin maart. Tussen dan en begin april ontwikkelen de graphics en de formuleringen zich zodat ze steeds meer context geven. De grote vraag bleef: over welke cijfers hadden we het eigenlijk, wat zeiden ze? Dat voorbehoud kwam pas gaandeweg iets meer aan bod. Waarschuwing voor nu: blijf expliciet aangeven wat de cijfers wel en zeker ook níet zeggen, want op dit moment komen er weer regelmatig ‘kale’ besmettingscijfers zonder context langs.

Claims en besluitvorming worden de ene keer wel bevraagd (bijvoorbeeld: klopt het dat de GGD de testcapaciteit op orde heeft?), een andere keer niet (de verpleegzorg) of laat (bijvoorbeeld: waarop baseert u de sluiting van scholen of de claim voor het benodigd aantal IC-bedden?). Een andere keer lijkt bevraging van beleid vooral voor *reuring* en niet voor antwoorden te zorgen (waarom geen versoepeling als we ons goed houden aan de regels?). Dat laatste is minder interessant, maar dat redacteuren constateren dat ze (te) veel de bal volgden of zelf ook tijd nodig hadden om weer ‘aan’ te gaan, in die journalistieke stand, is belangrijker, eerlijk en terecht. Versterking van specialismen en meer al dan niet georganiseerd ‘dwarsdenken’ kan hierbij mogelijk helpen.

Pluriform

Bronnenonderzoek laat zien dat stemmen, invalshoeken en verhalen als het ware meebewegen met de crisis: van medisch en academisch naar maatschappelijk (sport, onderwijs) en economisch. Verscheidenheid in verhalen neemt met de tijd toe, zeker als eenmaal expliciet is benoemd dat een uitzending meer moet zijn dan een medisch bulletin.

Het streven naar diversiteit onder de bronnen staat in eerste instantie niet hoog op de prioriteitenlijst. Snelheid van informatie vergaren, checken en verspreiden staat bij de meeste programma's en platforms uit de aard van eerstelijns nieuwsvoorziening voorop. In dit specifieke geval speelt nog mee dat de relevante, primaire nieuwsmakers (medici, academici, politici, bestuurlijke overheid) zelf nog weinig divers zijn.

Andere betrokkenen (publiek, ervaringsdeskundigen, scholieren, ouders, ondernemers) hebben alle achtergronden. Als na enkele weken de ruimte voor verscheidenheid in verhalen bewust weer wordt opgezocht, wordt de diversiteit van Nederland weer meer hoor- en zichtbaar²⁵.

Onpartijdig

Onpartijdigheid wordt vaak vooral vertaald naar vertegenwoordiging van de diverse politieke overtuigingen. Maar je moet minstens zozeer zorgen dat de verschillende relevante wetenschappelijke en maatschappelijke geluiden aan bod komen.

Kregen de wetenschappers en medici die mee het beleid uitstippelden (RIVM, OMT, GGD) te veel een open doekje? Doordat briefings en persmomenten live werden uitgezonden, doordat er geen tegengeluid kwam of de benodigde kennis ontbrak?

Voor wat je 'eerstelijns berichtgeving' kan noemen (liveblog, *R1JN*, tv-bulletins) was het volgen van de bal, het verzamelen, checken en verwerken van de veelheid aan informatie primair de opgave. Zeker aanvankelijk fluiten zelfs voorzichtige criticasters zichzelf terug. Vanaf eind maart komen dan, om te beginnen online, kritischere interviews over prognoses en scenario's van het RIVM. Alternatieve claims over het nut van bepaalde medicijnen worden uitgezocht en toegelicht, vooral online en in *R1JN*. *Nieuwsuur* rapporteert in april en mei een aantal maal kritisch over testbeleid en de rol van het RIVM, de GGD wordt door de coronadesk onder de loep genomen.

Meer discussie over genomen besluiten of de (medische) onderbouwing van maatregelen komt vooral ná deze onderzoeksperiode naar buiten. Was die discussie er eerder niet of kreeg ze geen ruimte in de berichten? Over enkele aspecten is soms bericht (de Brabantse huisarts die experimenteerde met medicijnen) maar soms ook laat (Maurice de Hond en de aerosolen). Tegengeluid van iets meer omvang komt als dat zich manifesteert wel aan bod maar vooral in de periode na 1 juni (voorlopers van Viruswaan, de branden in 5G-masten wanneer een connectie met corona wordt gemaakt).

Politieke onpartijdigheid speelt wanneer besluitvorming weer meer politiek geladen wordt. Kamerdebatten worden live uitgezonden, samenvattingen in journaals en op de radio bestaan vooral uit vragen (en later eisen) van de oppositie en antwoorden van betrokken ministers. Voors en tegens en diverse kanten van het politieke spectrum komen zo aan bod, maar feit is dat het kabinet veel

²⁵ Overigens: Dat streven naar pluriformiteit tot bijzondere inhoud kan leiden laat *MHOOM* zien, met elf bijzondere items over hoe corona verschillende leeftijdsgroepen beïnvloedt. Bijvoorbeeld: <https://www.nporadio1.nl/nos-met-het-oog-op-morgen/onderwerpen/57751-2020-04-27-hoe-de-coronacrisis-de-100-plusser-beïnvloedt>. Misschien deze serie nog eens bundelen?

aandacht krijgt. Dat is logisch en terecht want het kabinet neemt de besluiten, en het melden daarvan heeft met partijdigheid niks te maken.

De meneer die bij de ombudsman klaagde dat de VVD-er Rutte wel erg veel op tv was (“Die partijspot mag wel af”) wilde er niet aan dat niet de omroep maar het kabinet ervoor koos om, gezien de omvang van de crisis en de impact van de maatregelen, de communicatie vooral te laten doen door de hoogste politieke gezagsdrager: de premier. Van wie het partijlidmaatschap in dit geval toch op zijn meest maar bijzaak was.

Accuraat en inzichtelijk

Er zullen in de onderzochte periode door wetenschappers beweringen gedaan zijn die niet (zullen blijken te) kloppen. Politici hebben besluiten genomen die niet of niet op die manier nodig waren, en ze zullen besluiten niet hebben genomen die wel hadden gemoeten. Journalisten zullen over dit alles berichten hebben gemaakt waarin fouten zaten.

Wat op basis van voortschrijdend inzicht fouten of onvolledigheden in berichten bleken, moest gecorrigeerd worden: in aangepaste versies of berichten in de herstelrubriek. Viermaal kwam een coronabericht in de [herstelrubriek](#) terecht. Dat is weinig gezien de enorme hoeveelheid berichten, maar het moet gezegd dat deze rubriek niet heel systematisch gebruikt lijkt te worden. Vaker gebeurde het dat, als redacteurs stuitten op nieuwe informatie die eerdere berichten onjuist of juist vollediger maakten (bijvoorbeeld m.b.t. inzet van medicijnen als hydroxychloroquine of remdesivir), ze een update of nieuw artikel schreven met verwijzing en uitleg.

Spel-, taal- en andersoortige ‘gewone’ fouten waren er uiteraard ook, als die uit slordigheid of onkunde voortkwamen past zoals gebruikelijk vermaning (en schaamte).

De liveblogs droegen (en dragen nog steeds) zeer bij aan het zorgen voor overzicht over de totale berichtgeving. Zo ook bundeling van berichten in online-collecties, hoewel die collecties niet altijd even goed herkenbaar of gemakkelijk terug te vinden zijn. Er wordt met de ervaringen van de afgelopen periode aan diverse aspecten van overzicht en linken gewerkt.

Inzicht in de cijfers werd (online en op tv) sterk vergroot toen er grafieken van gemaakt werden. De meeste programma’s maakten voor over- en inzicht gebruik van vaste duiders, niet alleen voor de cijfers maar ook voor toelichting op politiek en besluitvorming en medische inzichten. Dat laatste had op tv wellicht nog een variant op de radio-duiding kunnen gebruiken, want ook publiek hecht aan vaste duiders (al is het maar om het gericht grondig mee oneens te kunnen zijn).

Proportioneel

Achteraf is het eenvoudiger oordelen of berichtgeving de maat had die het moest hebben dan wanneer een crisis zich ontrolt. Twijfels hierover hoor je het meest aan het begin en tegen het eind van de onderzochte periode.

Is de crisis aanvankelijk onderschat of – zoals sommigen in de samenleving beweren – later overschat? Wat dat eerste betreft: al eind januari/begin februari vroegen correspondenten en – ook informele – contacten in China zich af of de westerse wereld überhaupt zat op te letten. Het loont om bij informatie over of vanuit China meer de merites en minder vaak de mening over het land mee te laten wegen. Maar van leidende virologen tot de minister stelde men tot na de eerste besmettingen dat Nederland goed was voorbereid. Het is niet gek dat je je als nieuwsorganisatie daar op baseert, het wel probeert te onderzoeken maar bij ontbreken van steekhoudende tegenberichten niet op eigen houtje de alarmbel gaat luiden.

Is er vervolgens na de piek van maart en begin april te veel tijd en inspanning gegeven aan het onderwerp? NOS Publieksonderzoek van eind april liet zien dat op dat moment zo'n veertig procent van de ondervraagden vond dat er in vergelijking met ander nieuws te veel corona in de berichtgeving zat. Bij navraag bleek vooral behoefte aan wat nuancering en relativering. Relativering is in de journalistiek nooit een opdracht. Maar nuance in de berichtgeving wel.

Terugkijkend was er niet zozeer alarmisme, maar was er zeker tussen half maart en eind april – de periode van grootste spanning of de ziekenhuiszorg het aantal patiënten zou aankunnen – hoge urgentie in de toon. Bronnen droegen daaraan bij, door in uitzendingen het podium te nemen voor hun oproepen en boodschappen (bijvoorbeeld Diederik Gommers die als waarschuwing in *Nieuwsuur* [vertelde](#) over paniek onder Italiaanse ic-collega's). En ze kregen niet altijd de kritische vragen naar de onderbouwing, omdat de tegeninformatie er niet altijd was.

Alarmbellen gingen niet af over de woordkeus, maar er werd in de eerste periode wel oorlogsvocabulaire gebruikt (en niet alleen door bronnen als politici). Ook dat zal hebben bijgedragen aan het gevoel van hoge urgentie maar kan eenvoudig vermeden worden.

Bij alles dat er in de eerste vijf maanden van 2020 door NOS Nieuws aan berichten gemaakt is, steekt uiteindelijk dat wat er niet of pas laat was de redactie het meest. Maar niet alleen de journalistiek, de hele samenleving vraagt zich af waarom het tussen half maart en begin april zo stil bleef over de gebeurtenissen achter de deuren van de verpleeghuizen.

Wat je merkt is dat volume, organisatiegraad en makkelijke omgang of ervaring met de pers helpen bij het (ook soms te) veel aanwezig zijn van bepaalde groepen (horeca, luchtvaart) of standpunten (scholensluiting, ic-bezetting) in de berichtgeving. Groepen of sectoren die meer versnipperd of bescheiden zijn en minder goed georganiseerd (in dit geval de verpleeghuiszorg, maar ook de cultuursector) kunnen altijd al makkelijker enige tijd uit beeld verdwijnen.

Deze crisis laat nog eens zien dat je heel goed bij de les moet blijven als je wilt voorkomen dat de hardste stem of handigste Harry wél altijd aandacht krijgt. Iets dat breder dan in de pers mag resoneren.

Slotnoot

In een briefing in de Tweede Kamer trok RIVM-directeur Jaap van Dissel eens een vergelijking tussen wetenschappers enerzijds en politici anderzijds. Politici zijn gericht op consistentie, parafraseerde een politiek verslaggever hem. 'Waarom vind, besluit of doe je nu iets anders dan vorige week? Waarom ben je gedraaid?' zijn dan gerechtigde vragen. De wetenschap leeft juist op bij voortschrijdend inzicht.

Journalisten bivakkeren graag aan de kant van de consistentie en de stelligheid. Maar verslag doen en duiden van deze virusuitbraak vraagt van de journalist, meer nog dan bij eerdere crises, dat je met het publiek ook de vragen deelt die je nog niet kunt beantwoorden. En dat je de onzekerheden in je eigen berichtgeving benoemt die het voortrollen van de gebeurtenissen veroorzaken. Dat voelt misschien ongemakkelijk, maar we wennen er maar aan. Want niemand weet het nog. Al weten we wel steeds meer.